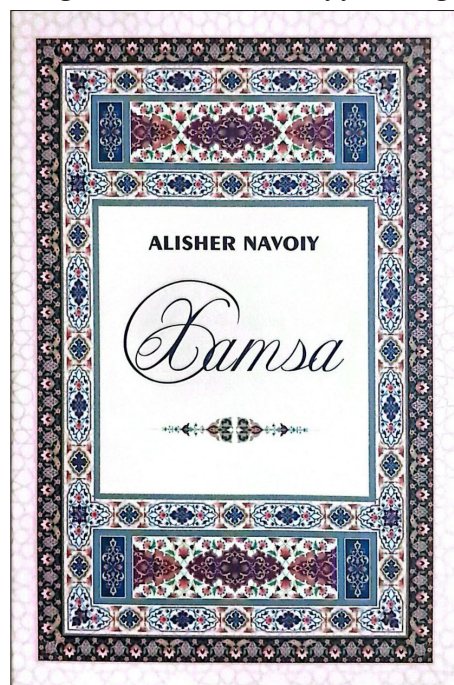

DILNOZA RUSTAMOVA,
O‘zR FA Davlat adabiyot muzeyi ilmiy xodimi

NAVOIY DOSTONLARINING FAKSIMIL NASHRI XUSUSIDA

Alisher Navoiy asarlari o‘rta asrlar Sharqida eng ko‘p ko‘chirilgan adabiy manbalardan hisoblanadi. Daho ijodkor asarlarini ilk bor kitobat qilish Hirot xattotlik maktabidan boshlangan bo‘lsa, XVI asrdan Mashhad, Sheroz, Tabriz, Istanbul, Misr, Hindiston, Sharqiy Turkiston, Xorazm, Buxoro, Samarqand xattotlari Navoiy asarlarining keng yoyilishida samarali xizmat qilishgan. Qo‘qonda esa Navoiy asarlarining dastlabki qo‘lyozmalari nisbatan kechroq – XVII asrga mansub. Matnshunos M.Hakimovning xabar berishicha, bu hududda XIX asrning birinchi yarmi shoir kitoblariga eng ko‘p murojaat qilingan davrdir. Xususan, bugungi kunda Davlat adabiyot muzeyi fondida 23-raqamda saqlanayotgan Navoiyning besh dostonini jamlagan qo‘lyozma kotib Mullo Ro‘zi tomonidan 1824-yilda ko‘chirilgan. 428 varaqdan iborat kitob nasta‘liq xatida sifatli, sarg‘ish rangli Qo‘qon ipak qog‘oziga bitilgan. Qo‘lyozmaning xushxatligi, bezaklari, guldor muqovasi unga katta mehnat va mablag‘ talab etilganini ko‘rsatib turadi. O‘z o‘rnida, bu kitob xonlik kutubxonasi uchun tayyorlangan bo‘lishini izohlaydi.

Ushbu qimmatli manbaning faksimil nashri joriy yilda “Jahon navoiyshunosligi elektron platformasini yaratish” loyihasi doirasida dunyo kitob sanoatining zamonaviy imkoniyatlari asosida amalga oshirildi. (“Tafakkur” nashriyoti, 2025) Shuni ta’kidlash joizki, qo‘lyozma kitoblarni tadqiqotchi yoki o‘quvchi tomonidan muttasil foydalanishda uning yagona nusxada ekanligi, shikast yetish ehtimoli to‘sqinlik qiladi. Bu esa manbaning faksimil nashrini tayyorlashga ehtiyoj tug‘diradi. Faksimil nashr faqat matnning qadimiyligi bilan emas, balki uning ilmiy, madaniy va tarixiy qiymati muhim ahamiyat kasb etishi sababli yuzaga keladi. Zero, “Xamsa”ning to‘rt dostoni va “Lison ut-tayr”ni o‘z ichiga olgan asarni chop qilishda ana shu omillar muhim rol o‘ynagan. Ikkinchi tomondan, besh dostonidan birinchisi – “Hayrat ul-abror” o‘rnida “Lison ut-tayr”ning kelishi va keyingi tartib o‘zgarmagani homiy va buyurtmachi xohishini ko‘rsatib turibdi. Ushbu ketma-ketlik sababini adabiyotshunos O.Jo‘raboyev ularning voqeabandligi, yagona syujet asosiga ega ekanligidir, deya izohlaydi. Bizningcha ham, barcha dostonlarni o‘zaro bog‘lab turgan yana bir chiziq bor: Bu “Lison ut tayr”da insonning dunyoviy hayotdan ilohiy haqiqat sari otlanishi, ilohiy ishq va ma’rifat sari yo‘l yurishda safar motivi yetakchilik qilsa, Farhodning tog‘larni teshib suv chiqarish safari, Majnunning cho‘llarda kezishi – ruhiy safari, Bahromning yetti iqlim safaridan kelgan musofirdan hikoya tinglashi va Iskandarning butun

dunyo bo‘ylab yurishlar qilishi ham faqat geografik ko‘chish emas, balki ruhiy sayohat, sinov va kamolot ramzidir.

Qo‘lyozma matn va minatyura uyg‘unligida o‘ziga xos yondashuv bilan tayyorlangan. Kitobdan o‘rin olgan 48 minatyuraning har biri o‘zi aks etgan sahifadagi syujetga mutanosib joylashtirilgan. M.Hakimov bu miniatyuralar Muhammad Amin Kosoniy (Munshiy) tomonidan bezalganini taxmin qiladi.

Miniatyuralar dostonlarda tasvirlangan voqealar, qahramonlar va manzaralarni ko‘rinarli qilib namoyish etishi bilan o‘quvchiga mazmunni yaxshiroq anglash imkoniyatini beradi. Qolaversa, kitob faqat matn emas, balki san‘at asari sifatida ham qadrlanishi uchun badiiy bezaklar muhim ahamiyatga ega.

Ma‘lumki, miniatyurali qo‘lyozmalar ko‘pincha hukmdorlar, badavlat shaxslar uchun alohida buyurtma bilan tayyorlangan. XV asr temuriylar davrida minatyuralar nozik, mayda chizgilar, ranglar bilan uyg‘unlikda qahramonlar go‘zal yuz va mukammal qiyofa bilan ideallashtirilgan bo‘lsa, XIX asr minatyuralarida an‘aviylik saqlangan holda qahramonlar hayotiyroq, xalqona ruh va davr hayotining aks etishi kuchaygan. Buni besh dostonga kiritilgan har bir suratda kuzatish mumkin. Xususan, “Sabbai sayyor” dostonida Bahrom shohning oq qasrda kanizaklar bilan hikoya tinglayotgan holati tasvirlangan. Bunda an‘anaviy shohning viqor bilan turishi hamda nozik qad va oy yuzli kanizaklarni emas, real hayotdagi kabi jussa va ko‘rinishli qahramonlar gavdalangan.

Xulosa qilib aytganda, ushbu faksimil nashrning chop etilishi – Navoiy merosini asrab-avaylash, uni zamonaviy texnologiyalar yordamida tadqiqotchilar va keng kitobxonlar ommasiga yetkazish yo‘lidagi muhim qadamlardan biridir. Bu kabi tashabbuslar buyuk mutafakkir ijodini xalqaro ilmiy muomalaga tatbiq etish, uni yangi avlod ongida mustahkamlashga xizmat qiladi. Zero, Alisher Navoiy merosi o‘zbek xalqi va butun turkiy dunyo madaniyatining bebaho xazinasidir.